

Oriental Journal of Education [SJIF for 2022:6](#)**SCHOOL IS THE MOST IMPORTANT LINK IN EDUCATION OF GEOECOLOGICAL CULTURE*****Dilnoza Narzullayevna Abdullayeva****doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor**Tashkent State Pedagogical University named after Nizami**Tashkent, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE**

Key words: school education, geo-ecological education, geo-ecological education, personal expression, single educational space, geo-ecological culture.

Received: 02.06.23**Accepted:** 04.06.23**Published:** 06.06.23

Abstract: This article describes the analysis of psychological-pedagogical literature on the problem of education of geoeological culture of students, the formation of components of geoeological culture, the problem of geoeological education of students, ways of teaching students to geoeological culture.

MAKTAB - GEOEKOLOGIK MADANIYATNI TARBIYALASHDA ENG MUHIM BO‘G‘IN***Dilnoza Narzullayevna Abdullayeva****dotsent v.b., pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)**Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti**Toshkent, O‘zbekiston***MAQOLA HAQIDA**

Kalit so‘zlar: maktabning ta‘limi, geoeologik tarbiyalash, geoeologik ta‘lim, shaxsiy namoyon bo‘lish, yagona ta‘lim makoni, geoeologik madaniyat.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchining geoeologik madaniyatini tarbiyalash muammosi bo‘yicha psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlili, geoeologik madaniyat tarkibiy qismlarining shakllanishi, o‘quvchilarini geoeologik tarbiyalash muammosi, o‘quvchilarni geoeologik madaniyatga o‘rgatish yo‘llari yoritilgan.

ШКОЛА – САМОЕ ВАЖНОЕ ЗВЕНЬЕ В ОБРАЗОВАНИИ ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ***Дильноза Нарзуллаевна Абдуллаева****доктор философских наук (PhD), доцент и.о.**Ташкентский государственный Педагогического университета им. Низами**Ташкент, Узбекистан*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: школьное образование, геоэкологическое образование, личностное самовыражение, единое образовательное пространство, геоэкологическая культура.	Аннотация: В данной статье описывается анализ психолого-педагогической литературы по проблеме воспитания геоэкологической культуры студентов, формирование компонентов геоэкологической культуры, проблема геоэкологического воспитания студентов, пути приобщения студентов к геоэкологической культуре.
--	--

KIRISH

Yangilanayotgan zamonaviy fan sifatida e'tibor qozonayotgan ekologiyaga o'tish jarayoni prinsipial jihatdan yangi integrativ ilmiy yo'nalishlarning paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi. Bu sohaga atrof-muhitga yo'naltirilgan bilim sohalari ham kiradi. Shu ma'noda geografik bilimlar va ekologik gumanistik g'oyalarga asoslangan barqaror rivojlanish nazariyasi sintezi natijasida vujudga kelgan geokologiyaning shakllanishi muhim ahamiyatga ega. Chunki hozirgi vaqtda jamiyat va tabiat o'rtasidagi mavjud qarama-qarshiliklar, qator ekologik va geografik muammolarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda.

Ushbu muammolarning paydo bo'lishi, tabiiy-geografik fanlar uchun integrativ, fanlararo ahamiyatga ega bo'lgan geografik va ekologik madaniyatni yanada chuqurroq o'rganish zarurligi yangicha ahamiyat kasb etmoqda. Qolaversa, bugungi kunda, insonning tabiatga kirib kelishining salbiy oqibatlarini oldini olish uchun, oqibat ekologik va geografik muammolarga olib keladigan bir qator ijtimoiy-siyosiy, axloqiy, pedagogik, iqtisodiy masalalar yechimini topish taqozo etilmoqda. Shu bilan birga, ta'lim yangi madaniyat – barqaror rivojlanish madaniyatini shakllantirishning asosiy ijtimoiy instituti bo'lib qolmoqda. Ushbu kontekstda ta'lim tizimi barqaror rivojlanishga o'tishda yetakchi rol o'ynashga mo'ljallangan inson faoliyatining strategik muhim, asosiy sohasi sifatida belgilanmoqda.

Maktab o'quvchilarini geokologik tarbiyalash muammosini hal qilish bo'yicha muhim qadamlarga qaramay, o'smirlar o'rtasida geokologik madaniyatni tarbiyalashning ayrim jihatlari pedagogika nazariyasida yetarlicha rivojlanmagan. Xususan, maktab o'quvchilari o'rtasida geokologik madaniyatni tarbiyalashga hissa qo'shadigan maktab o'quv muhitining tashkiliy-pedagogik sharoitlarini izlash va asoslash zarur. Geokologik ta'limni nazariy va uslubiy qo'llab-quvvatlashni rivojlantirish alohida ahamiyatga ega, uning asosiy maqsadi ushbu madaniyatni shakllantirishdir.

ASOSIY QISM

Ilmiy doiralarda ekologik ta'lim va ekologik madaniyatni shakllantirish masalasiga bag'ishlangan ilmiy izlanishlar, ilmiy tadqiqotlar xorijiy olimlar hamda O'zbekiston olimlari tomonidan ham olib borilgan. Biroq, geokologik madaniyatni shakllantirishga doir amalga

oshirilgan ilmiy tadqiqotlar ushbu muammoga ilmiy tavsif berish darajasi yetarli emasligini ta’kidlash lozim.

O‘zbekistonda ekologik madaniyat muammolarini o‘rganishda ko‘proq ijtimoiy-falsafiy yo‘nalishdagi tadqiqotlar olib borilgan. Ulardagi talqinga ko‘ra, ekologik madaniyat – hozirgi va kelajak avlodlar uchun ekologik muammolar yechimini topish va ulkan mas’uliyat ekanligini anglash va shu asosda faoliyat yuritish muayyan davlat va jahon madaniyatining rivojlangan bosqichi hamda tarkibiy qismi hisoblanadi.

Ayrim tadqiqotlarda ekologiyaning ma’naviyat va milliy qadriyatlar bilan aloqadorligi masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. “Inson ma’naviyati, o‘zi yashab turgan jamiyatning ijtimoiy va ruhiy muhitiga bog‘liq”. Ma’naviyat bu kishining bilimlari, uning hayotida sinovlardan o‘tib, ruhiga singib, butun hayot tarzida aks etadigan tabiiy ijtimoiy sifatidir.

Ekologik madaniyat bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda sotsiologik yondashuv asosida ilgari surilgan ekologik madaniyat haqidagi mulohazalar ham diqqatga sazovor.

Demak, ekologik madaniyat mavzusining o‘rganilgan jarayoni yaxshi yo‘lga quyilgan. Biroq, geoeologik madaniyatni o‘rganishga ilmiy yondashuv dolzarb muammoga aylanmoqda.

Muammoni tahlil qilar ekanmiz, o‘quvchilarni geoeologik madaniyatga o‘rgatish jarayoni uchun maktab davri maqbul davr degan xulosaga keldik. Unda yosh xususiyatlari, o‘rganishga yangi munosabatning paydo bo‘lishi, ya’ni o‘z-o‘zini tarbiyalash istagi, o‘rganishda mustaqillikka moyilligi, maqsadlarni belgilash va o‘quv ishlarini rejalashtirish istagi, ularning yutuqlarini ekspert baholash zarurati, ularning ahamiyati va imkoniyatlarini baholash, ularning geoeologik muammolarni hal qilishdagi ishtiroki kabi omillar juda muhim.

O‘quvchi o‘z mahoratiga ichki ishonchni oshirish, shaxsiy namoyon bo‘lish va tengdoshlari va kattalar tomonidan ushbu namoyon bo‘lishini tan olishiga intiladi. Ular qadriyatlar dunyosiga kirish vositasi bo‘lgan amaliy, ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatni hal qilishda bevosita ishtirok etish imkoniyatiga e’tiborlari oshadi. Qolaversa, o‘smir o‘z faoliyatini, fikrlash faolligini anglashiga zamin yaratadigan yangi ta’lim shakllarining paydo bo‘lishidan xursand bo‘ladi. Aytish mumkinki, noma’lum, ba’zan xavfli, o‘zini sinab ko‘rishga qarshilikning paydo bo‘lishi, ixtiyoriy harakatlarga intilish, faol o‘zaro munosabatlarning uyg‘onishi, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi axloqiy vazifalarini bajarishga olib keladigan ijtimoiy munosabatlar dunyosi bilan tajriba o‘tkazish geoeologik madaniyatni tarbiyalash jarayoni uchun haqiqiy imkoniyat yaratadi.

Ushbu maqolaning asosiy g‘oyasi shundaki, maktabning yaxlit ta’lim muhiti sharoitida shakllanadigan o‘quvchining geoeologik madaniyati shaxsning kognitiv, hissiy va irodaviy sohalarini rivojlantirishga asoslangan ta’lim orqali, uning shakllanishi natijasi asosan o‘quvchining subyektivligini faol amalga oshirishni nazarda tutadi.

Maktab ta'limida ekologik madaniyatni shakllantirishning umumiy muammolarini to'liq aks ettiruvchi bir qator tadqiqotlar mavjud. Jumladan, O.Ponomarevaning "O'rta maktabda ekologiyani o'qitishning uslubiy tizimi" nomli doktorlik tadqiqotida "Ekologiya" fanini maktab ekologik ta'limida asosiy fan sifatida ishlab chiqish va amalga oshirishning konseptual asoslari ochib berilgan. Maktab ekologik ta'limining nazariy, uslubiy va ilmiy - uslubiy asoslarini yoritishi maktab o'quvchilarining ekologik madaniyatini shakllantirish sharoitida ekologiyani o'qitish metodikasining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga imkon berdi.

I.Shvesning "Tabiiy fanlar ta'limini ekologizatsiya qilish nazariyasi va metodikasi" nomli doktorlik dissertatsiyasi maktab tabiiy fanlar fanlarini ekologizatsiya qilishning metodologik va metodik asoslarini aniqlashga katta hissa qo'shgan. Maktab "Tabiatshunoslik" va "Biologiya" fanlarini ekologizatsiya qilish bo'yicha ishlab chiqilgan modellari, maktab o'quvchilarining kognitiv va qadriyat-semantik, faoliyat rivojlanishini tizimli ravishda tashkil etilgan ekologik tarkib va innovatsion ta'lim texnologiyalari tizimida tashkil etilgan shaxsga yo'naltirilgan zamonaviy usullar asosida ta'minlashi asoslangan.

M.Yakunchevning ilmiy ishida "Mintaqaning noyob va universal o'ziga xosligining organik kombinatsiyasi" mazmunida maktab ekologik ta'limini mintaqalashtirish muammolari ko'rib chiqiladi. Ushbu tadqiqot mintaqalashtirishni maktab o'quvchilarining ekologik madaniyatini shakllantirishning eng muhim omili sifatida belgilaydi. Ishda o'rta maktab o'quvchilarining ekologik ta'limini mintaqalashtirishning bir qator konseptual asoslari ta'kidlangan, ular orasida quyidagilarni alohida ta'kidlash lozim:

o'rganilayotgan mintaqaning ekologik o'ziga xosligini aks ettiruvchi, bio-antropo-ijtimoiy-tarixiy va etnoekologik xususiyatlar kontekstida ifodalangan ta'lim vositalarining uslubiy jihatdan aniqlangan mazmuni;

mahalliy, mintaqaviy va global ekologik ob'ektlar xususiyatlarni o'rganishga integral yondashuv;

o'quvchilarning ta'lim faoliyatida semantik yo'naltirilgan shakllar, kognitiv va hissiy rag'batlantirish usullarining ustunligi. Tadqiqot jarayonida ilmiy manbalardan tashqari respublikamiz ta'lim tizimining maktab ekologik ta'limi bilan bog'liq huquqiy-me'yoriy, o'quv dastur va adabiyotlar tahlil, muqoisa, ehtimollik-statistik va umumlashtirish usullari orqali o'rganildi.

O'quvchining geoekologik madaniyatini tarbiyalash muammosi bo'yicha psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik nazariyani pedagogik amaliyot ehtiyojlari bilan qiyosiy tahlil qilish, bizga bir qator ziddiyatlarni aniqlashga imkon berdi, jumladan:

- ilmiy-pedagogik darajada: o'quvchilarda geoekologik madaniyatni tarbiyalash jarayonini ilmiy-nazariy asoslash zarurati bilan pedagogika fanida ushbu sohada izlanishlar etarli emasligi o'rtasida;

- ijtimoiy-pedagogik darajada: o'quvchilarning geokologik madaniyati darajasiga qo'yiladigan talablarning ortishi bilan uni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlarini nazariy asoslashning etarli emasligi o'rtasida;

- ilmiy-uslubiy darajada: o'quvchilarda geokologik madaniyatni tarbiyalash jarayonini takomillashtirish zarurati bilan maktabda ta'lim muhitini yaratish bo'yicha uslubiy tavsiyalarning etarli darajada ishlab chiqilmaganligi o'rtasida.

Ushbu ziddiyatlar, bizga o'quvchilar o'rtasida geokologik madaniyatni tarbiyalashni ta'minlash uchun maktabning pedagogik sharoitlari va ta'lim muhitining mazmuni qanday bo'lishi kerak, degan savol ostida tadqiqot muammosini shakllantirishga imkon berdi. Natijada, geokologik madaniyatni tarbiyalash masalasiga doir tadqiqotning ilmiy gipotezasini aynan maktabning ta'lim muhiti o'quvchilarda geokologik madaniyatni tarbiyalashga muhim maskan ekanligi to'g'risida yaratishga yo'naltirdi.

Taxminimiz bo'yicha, agar yagona ta'lim makonini tashkil etilsa, geokologik tarkibning turlari, jumladan, o'quv, darsdan tashqari va sinfdan tashqari tadbirlarni birlashtirish orqali amalga oshirilsa hamda ularga ijtimoiy sheriklar va ota-onalar ta'lim faoliyatiga jalb qilinsa, jarayon yanada samarali kechishi mumkin.

Geokologik madaniyat tarkibiy qismlarining shakllanishi o'quvchilarning rivojlanishidagi bosqichlarda sodir bo'ladi. Shuning uchun, jarayonga ilmiylik ruhini bag'ishlash uchun, o'quvchining "geokologik madaniyati" tushunchasining mohiyati, tuzilishi va mazmuniga aniqlik kiritish talab etiladi. O'quvchining geokologik madaniyatini shakllantirishga hissa qo'shadigan ta'lim tashkilotida ta'lim muhitini yaratish uchun pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash lozim bo'ladi.

Maktab ta'lim muhitida o'quvchilarda geokologik madaniyatni tarbiyalash jarayonining modelini ishlab chiqishga etuk mutaxassislar jalb etilishi taqozo etiladi. Va nihoyat, o'quvchilarning geokologik madaniyatini shakllantirishga hissa qo'shadigan maktab o'quv muhitining mazmunini ishlab chiqish va eksperimental ish jarayonida sinab ko'rishda o'quv dasturlarning nazariy va amaliy jihatlari o'zaro bog'liqlikda talqin etilishiga e'tibor qaratish zarur.

XULOSA

Geokologik madaniyatni shakllantirish jarayoni ilmiy muammo sifatida yurtimizda keng foydalanish darajasida emasligi sabab, qo'lga kiritilgan natijalarimiz, asosan, loyihaviy xarakterga ega bo'lib, yaqin kelajakda maktab dasturlariga taqdim etilajak ilmiy tavsiyalardan iborat ekanligini ta'kidlash lozim. Biroq, aytish mumkinki, geokologik madaniyatning tamal toshi sanalgan ekologik madaniyat tushunchasining keng ilmiy talqini, ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari masalasiga bag'ishlangan ilmiy ishlar, bizga, geokologik madaniyatni geografiya fani orqali shakllantirish metodikasini ishlab chiqishga zamin yaratadi.

Eng muhimi, bugungi kunda geokologik madaniyat ilmiy paradigmasining yaxlit manzarasini yoritish natijasida, maktab geokologik ta'limining zamonaviy dastur va resurslarini vujudga keltirish hamda yoshlarning yurt tabiatiga to'g'ri munosabatini shakllantirib, dunyo hamjamiyati bilan birga barqaror rivojlanish jarayoniga salmoqli hissa qo'shishga ko'maklashishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *Дзятковская, Е.Н.* Захлебный А.Н. Культурологический подход к общему экологическому образованию // Педагогика. - 2009. - № 9.
2. *Зверев, И.Д.* Приоритеты экологического образования // Экологическое образование: проблемы и перспективы: Межвузовский сборник научных трудов. - Н. Новгород, 1998.
3. *Лихачев, Б.Т.* Философия воспитания. Специальный курс: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Б.Т. Лихачёв. М: Прометей, 1995.
4. *Лихачев, Б.Т.* Педагогика: курс лекций / Б.Т. Лихачёв - М.: Прометей: Юрайт, 1998.
5. *Сидельковский, А.П.* Психологические основы отношения школьников к природе: Учебное пособие / - М.: Изд-во Мин.просвещения РСФСР, Московский пед. институт им. В.И. Ленина, 1987.
6. Нигматов А.И. Экология: асосий атама ва иборларнинг изоҳли лугати. - Т., 2002, 15-16 бетлар.
7. Зиёмухамедов Б. Экология ва маънавият. - Т., 1997, 4-бет.
8. Ожегов Ю.Т., Никонорова Е.В. Экологический импульс. - М. Молодая гвардия, 1990, 256 бет.
9. Narzullaevna, Abdullaeva Dilnoza. "METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE USE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN TEACHING GEOGRAPHY."
10. https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Ogr7wPkAAAAJ&citation_for_view=Ogr7wPkAAAAJ:IjCSPb-OGGe4C
11. https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Ogr7wPkAAAAJ&citation_for_view=Ogr7wPkAAAAJ:9yKSN-GCB0IC
12. https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Ogr7wPkAAAAJ&citation_for_view=Ogr7wPkAAAAJ:2osOgNQ5qMEC
13. Кузнецов, Л.А. Проблемы управления экологическим образованием [Текст]: / Л.А. Кузнецов. – География и экология в школе XXI века. – 2004. – №9.; Лазаревич, Н.А. Биотехнологические проблемы современной социальной экологии [Текст]: / Н.А. Лазаревич. – Минск: Белорусская наука, 2006.; Рипачева Е.А. Экологическое воспитание в России и англо-язычных странах в Великобритании и Канаде. – URL: <http://www.dslib.net/obw-pedagogika/jekologicheskoe-vospitanie-v-rossii-i-anglojazychnyh-stranah-v-velikobritanii-i.html>; Церцек, Н.Ф. Экологическое образование и просвещение в зеркале

социологии [Текст]: / Н.Ф. Церцек. – Вестник экологического образования в России. – 2004. – №2.; Дагбаева, Н.Ж. Школьное экологическое образование для устойчивого развития местного сообщества [Текст]: / Н.Ж. Дагбаева. – География и экология в школе XXI века. – 2004. – №7. – с. 36-42, 48. 8. Шумакова И.Л. Экологическое воспитание младших школьников URL: <http://festival.1september.ru/articles/213264/>; Яковлева, Э.Л., Григориева, О.В. Баибакова, Э.В. (2014) Экологическая культура [Ecological Culture]. Казань: Познание.; Ситаров, В.А. Пустовойтов, В. В. (2000) Социальная экология [Social Ecology]. М.: Академия.; Шишин, М.Ю. (2008) Ценностно-мировоззренческие основания экологической культуры [Axiological bases of ecological culture]. Ин: Захаров, В.М. Формирование экологической культуры и развитие молодёжного движения [Formation of ecological culture and development of youth movement]. М.: Акропол, Центр экологической политики и культуры.; Payne, D. G. (1996) Voices in the Wilderness: American Nature Writing and Environmental Politics. Hanover & London: University Press of New England.; Kohls, L.R. (n.d.) The Values Americans Live By. [Online] Available from: http://www1.cmc.edu/pages/faculty/alee/extra/American_values.html.; Steele, E.D. & Redding, W.C. (n.d.) The American Value System: Premises for Persuasion. [Online] Available from: http://changingminds.org/explanations/values/american_values.htm.